

श्री गणेशायनमः

कनक-केशरी

नाटकनां गायनो.

स्वाप्ति छपायी प्रसिद्ध करनार,
मीडसहास हेमछाया लावनगरवाणा

श्री विजय नौतम नाटक समाजना मालीक.

ड. अंदरेश पारसी थिएटर. मु. कुरांथी.

स्वामित्वना सने डक प्रसिद्ध करनारने स्वाप्तिन डे.

श्री मर्तद मुद्रासय मिसमा डेल. लीआलाह छननत्रावे
छाप्पां. डे. शतनभाषमां भरथीपोण-अमहावाद.

आवृत्ती ३ छ.

प्रेत १०००

मंयन १६७४

सने १६७८

डीमन ०-२-०

ગુજરાતી કોપીરાઈટ-મેન્જર મુંબઈ સરકારની

ગવનમેન્ટ લેબોરેટરીમાં વિદ્વાન સરકારી ડોક્ટરે અમારી બનાવેલી બાદશાહી યાકુતી અનંગ વિલાસની ગોળીઓ એનાલાઇઝ કરીને તેમાં કોઈપણ જાતની નુકસાનકારક ચીજ નથી એવું સર્ટીફિકેટ આપેલ છે. અને એ ઉપરાંત રજવાડી દવા અકસીર હોવાથીજ વિલાયતમાં પાસ થયેલા મોટા ડોક્ટરો, રાજા મહારાજાઓ, નવાબો તથા દેશી અને ઈંગ્રેજ ગૃહસ્થો અને મોટા સરકારી અમલદારોમાં પણ ખુબ વખણાય છે.

બાદશાહી યાકુતી.

અનંગ વિલાસ.

અમે તે કારણથી ગુમાવેલી તાકાત પાછી લાવે છે. પુરુષાતન કાયમ રાખે છે. આ રજવાંશી યાકુતી વીર્યવીકરના તત્ત્વમ વ્યાધી મટાડે છે. અને વીર્ય વૃદ્ધ બનાવી અંડ પુરુષાતન આપે છે. ખરી સરલા આપનાર અને નબલા માણસને પણ બુવાનની માફક બનાવવાર બનાવનાર. આ દવાનો લાભ લેવા અમારી ખાસ બજામણ છે. આ દવા વાપરવામાં કોઈપણ જાતની પરેજીની જરૂર નથી ૪૦ ગોળીની ડબી એકના રૂપિયા ૧૦)

બાદશાહી યુનાની લેપ.

ઉનદા દવાઓમાંથી આ લેપ બનાવેલ છે; અને તે નસોને પુરતી તાકાત આપે છે. અંડ પુરુષાતન લાવવા માટે આ લેપ કતેલ-મંદ સલાજ છે. આઈસ એકની ડબીના રૂપિયા આઠ તમામ દવાઓનું પોસ્ટ ખર્ચ જુદું.

ડોક્ટર કાલીદાસ મોતીરામ—રાજકોટ-કાઠીયાવાડ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૭૬૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડબ્લુ ડેવિડ

વિષય દ - ૨-૪

શ્રી હરિ ઐ પરબ્રહ્મ પરમાત્મને નમઃ

કનક-કેશરી નાટકનો

કુંક સાર.

અંક ૧ લો.

પ્રારંભ પ્રાર્થના.

પ્ર. ૧ લો રાજ દરબારે—રાજ્યા રોડણના શુભ પ્રસંગ પર આવા વિશાળ રાજ્યના રાજ બનાવવા સંબંધી રાજ કનકસીંહ તથા કુમાર વિઝેરેની પ્રભુ પ્રાર્થના યુવરાજ કનકસીંહના રાજ્યા રોડણનો આનંદ, પિતાને પગલે પગલે ચાલી પ્રજાને પુર્ણ સુખસાંનિધી સાચવવા સંબંધી રાજ્યા રૂઢ રાજનાં પ્રતિજ્ઞા વચન રાજપ્રજાની ઐક્યતાનું દિગ્દર્શન, મુખ્ય મંત્રી કૌટિલ્યસીંહ, અને મુખ્ય સરદાર કલ્યાણસીંહ વચ્ચે “ દરબાર ભરવાના ધારા ” સંબંધી વિવેચન નાયકાઓનાં નૃત્યગાન રાજ પ્રધાન વચ્ચે ઉપજેલું વૈરનું ઝનુન પ્રિયતમની પદરામણી પર રાણી બાનુમતિના વિરહોદ્ગાર પ્રિયતમ પ્રિયતમા વચ્ચેના પ્રજળ પ્રેમોદ્ગાર.

પ્રવેશ ૨ જો ચપલાનું મકાન—વિધવાપણની વિપત્તિથી કંઠગતી અને સરખી વયની સૌભાગ્યવતિ સુંદરી યુવતિઓનાં સુખભોગ બાળી સંતાપ પામતી ચપલાના અંતઃકરણના બળાપાના ઉદ્ગાર ઉંઘી કેળવણી લઈ “ પોથીમાંના રીંગણાં ” જેવા પંડીત બનેલા નક્કી સુધારાના સાથી અને ચપલા પર આશ્રય થએલા સીંહલજનું આવડું, પોતાની પંડિતઈ અને

પ્રત્યાષ્ઠતું ગાતાળા ભયું ગાહું ગજદાવતું, અને યોગ્યવથે આવેલી કુંત-
લાના વરની શોધ કરવાનો નિશ્ચય કરીને બધું—

પ્રવેશ ૩ બે કેશરી ભુવન—નાયકાઓના નાયરંગ સાથે શરાખીતાન-
માં ખુલતાન બનેલા, અને કૌટિલ્યનાના ભોગ થએલા કેશરીસીંહના યો-
તાના મોટા ભાઈ કનકસીંહ પ્રત્યેના કુટિલ હૃદયાર મહારાજ કનકસીંહનો
પત્ર લઈ કુસુમપુરથી વ્રન્દા દાસીનું આગમન પત્રપાઠ કરતાંજ કેશરી કો-
યાવમાન—વ્રન્દા પર અત્યાચાર સળી ભાગીરથીને લાથે વ્રન્દાનો બચાવ
સાધવી ભાગીરથીના સ્વસ્વામિ પ્રત્યે કુટુંબક્ષણ નહિ આદરવાના આવશ્યકિય
હૃદયાર કેશરીએ તેનો કરેલો તિરસ્કાર અને અવશ્ય યુદ્ધ આરંભવાનો નિર્ધાર.

પ્રવેશ ૪ કૌટિલ્ય ભુવન—મહારાજ કનકસીંહે કરેલા અપમાનનો લી-
પણ પ્રતિશોધ લેવા સંબંધી કૌટિલ્યસીંહના કૌટિલ્ય હૃદયાર, કળાવતીનો
સાહેલીઓ સાંગે વાણી વિનોદ, સમ વયસ્કા સળીઓની ઠાઠા હોલી, કુ-
નાર કુસુમસીંહ અને કલાવતીનું પ્રાણ્ય મિલન—તથા કબચે એમ્મી સાથે
નિરધારેલું સમર ભુમિતું ગમન.

પ્રવેશ ૫ મો ચપલાગૃહ—કુંતલા—કિશોરનો નાર્મિક પ્રાણ્ય વિનોદ અને
અસપરસ એક બીજા સાથે પરણવાની લીધેલી પ્રવિજ્ઞા, સિંહલજીનું આ-
ગમન, કાપડવમુર્તિ કુંતલાનું વિલમ્બલ વર્તન અને કુંતલાને નિહાળી સિં-
હલજીના અત્યારનું થએલું પરિવર્તન ચપલા સાથે કુંતલાના વર સંબંધી
વિવેચન. સીંહલજીની મુખાઈ પર ચપલાને થએલો ક્રોધ,—ક્રમય વચ્ચે
કપલેલો વિરોધ—

પ્રવેશ ૬ ઠા સમ-ભુમિ—કનકસીંહની યુદ્ધ શિબિર-રણભુમીમાં અ-
જાણથી આવી પહોંચેલા કળા—કુસુમના રવપૂત ગતિ સંબંધીના અસરકારક-
હૃદયાર—કેશરી અને કનકનો સમરસ્થલમાં બેટો,—"ભાઈ ભાઈ વચ્ચે બી-
જણ યુદ્ધ આરંભી નાહક નિર્દોષ યોદ્ધાઓનાં કવિરો નહિ રેલાવવા

સંબંધી " રાજા કનકસિંહના કેશરીસિંહ પ્રત્યે—

“ ધીકાર લાખોવાર એ અન્યાયના સંગ્રામ છે,
લક્ષણ નહિ એ ક્ષત્રિનાં પણ નીચ નરનાં કામ છે,
ક્ષત્રિ કુલ ગોરવ ત્યજી નવ અસત પંથે ચાલતું,
કરી કીર્તિ અથવા વીરતા કાં સ્વર્ગમાં અંતે જતું. ”

વગેરે વગેરે બોધ વચન, કેશરીએ તેનો અસ્વીકાર કરવાથી જાગેલો બી-
પણ સમરાનલ, એ વક્ષ કૌટિલ્યસિંહે શિબિરમાં લગાડેલો દાવાનલ, કટા-
કટીના કારી સમયમાં રાણી બાનુમતિ તથા બાળક કુમારને લઈ રક્ષણાર્થે
કલ્યાણસિંહનું પ્રયાણ, અધર્મ યુદ્ધે કેશરીનો વિજય— ટેબલો.

અંક ત્રીજો સમાપ્ત.

અંક ૨ જો

પ્રવેશ ૧ લો અરણ્ય—અધર્મ યુદ્ધથી જય પામેલા કેશરીસિંહનું સ્વ-
સૈન્ય સહ નીકળતું અને કનકસિંહને જીવતો યા મુએલો પણ પોતાની
સમક્ષ રહી કરવા કૌટિલ્યસિંહને રવાના કરી, પોતે કુસુમપુરમાં સ્વસન્ના
સ્થાપનાર્થે જતું.

પ્રવેશ ૨ જો—સળંગેલી શિબિરમાંથી બાનુમતિ વિજેરેને સહીસલામત લઈ
યુક્ત સ્થાનમાં કલ્યાણસિંહનું આગમન, રાણીનું આક્રંદ; કુમાર કુસુમને
શોધતા બહાવરા બનેલા રાજા કનકસિંહનું પણ આગમન, કુમારને શોધી
નિર્ભય સ્થાને મુકવા માટે વીર કલ્યાણસિંહનું પ્રયાણ, અને વિધી કૃતિને
માન આપતા મહારાજા કનકસિંહનું રાણીને આશીસન અને યુદ્ધ પ્રત્યે
ગમન. બાદ તેમની શોધ કરતાં કૌટિલ્યસિંહનું આવાગમન, તે દરમિયાન
કુમારને સુરક્ષિત કરી વીર કલ્યાણસિંહનું પણ અત્રે પ્રત્યાગમન, સૈન્યનાં
કૌટિલ્યને આવેલો નેઈ કલ્યાણસિંહને ઉપજેલું કોપવર્ષણ, કૌટિલ્ય અને

કદ્યાણુ વચ્ચે ચિતંડાવાદ. વફાદાર વીર કદ્યાણુની અસૌકીક વફાદારી.
અને કૌટિલ્યની ધારણામાં તેણે પહેંચાડેલી ભવંકર ખુવારી. ટેબલો.

પ્રવેશ ૩ એ ચક્રમસિંહની ઓફિસ—કુદનપુરના એકટિંગ નાયબ
દીવાન ચક્રમસિંહને ત્યાં સિંહલજીએ ચપલા પરના પોતાના લેણાની મા-
ંગલી ફરીયાદ, ચક્રમ અને સિંહલજી વચ્ચેનો ચિતંડાવાદ, ચપલાના ચપલ
ચક્ષુ બાણથી ચક્રમ ભેળના ચક્રમસિંહની ખુદી બરબાદ અને બીજી મુ-
દત પર મુલતવી રાખેલા સિંહલજીની ફરીયાદ.

પ્રવેશ ૪ થો અરણ્ય—બાલક કુમાર કીર્તિસિંહ સાથે અરણ્યમાં ખુદી
પહેલી વનદા દાસી આક્રંદ કરે છે. તે દરમ્યાન કેશરીસીંહ સૈન્ય સાથે ત્યાં
આવી તેની પાછે પ્યારની માગણી કરે છે. અને કતકસિંહનો પણ તુલ્ય
પોતાના પક્ષમાં આવવા અનેક પ્રકારે શમનત્વે છે. વનદા એકની બે ન
ચવાથી તેને કેદ કરી લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૫ થો અરણ્ય—વનદાર અરણ્યમાં ગદ્યમૃત શબ્દો, રાત્ર,
રાણી, કર્મેની ખુરી કહાણી, રાત્રગાથી કદ્યાણુસીંહનું રાણી સાથે કાઈ
નીર્મય સ્થાનનાં પ્રસ્થાન-કેશરીનું બાઈને શોધતાં શોધતાં આગમન-અન્ને
બાઈનું પુતર્મિલન ઉલ્લસ વચ્ચે અસર કારક સંવાદ-બાઈ બીણણુ રણ
સંગ્રામ દરમ્યાન દીવાની સ્થિતિમાં બાનુમતીનું આગમન-બાણી દીવર
વચ્ચે પુનઃભવંકર સંગ્રામ બીજા બાનુથી કુમાર કુસુમસીંહનું માતાની
મદદે આગમન-કુસુમદ્વારા કેશરી, અને કૌટિલ્યદ્વારા કુસુમ વાપલ. ટેબલો.

પ્રવેશ ૬ ઠો—કોર્ટ ચહેત્રા સિંહલજીનું એક વખત ઘરમેળે ચપલા સાથે
સમાધાન કરવા માટે ચપલા ગ્રહે આગમન-કુતલા-કિશોરના પ્રણય મી-
લનનો નાટ્ય પ્રયોગ-અને કિશોરે જાળવેલો અત્તર ગૃહાળવાળાનો સ્વાંગ.
પ્રિયા-પોપટનો આંતરિક ઉમંગ-સિંહલજીની મુખાઈનો પુનઃ જમેલો સંગ-
દંબ, ફરીથી સિંહલ, ચપલા વચ્ચે જમેલો જંગ.

પ્રવેશ ૭ એ વિરામપુરમાં કલ્યાણસીંહનું મકાન—અપરના-
તાની મદદે જતાં જખ્મી થયેલા કુમાર કુસુમસીંહને આરામ માટે કળા-
વતી પોતાના ગુપ્ત નીવાસમાં સોંપી કલ્યાણસીંહનું પુનઃ પોતાના રાજ્ય
રાણીની સેવા માટે અરણ્યપથે પ્રયાણ—કુમારસીંહની પિતૃભક્તીનું અલૌકિક
પ્રતિભાણ, પ્રણયી પ્રણયીનીના પવિત્ર પ્રેમની પરસ્પર લહાણ, બાદ કુર કૌટી-
લ્યસીંહનું અચાનક આગમન, કુસુમકળાનાં વીરત્વ વચન પીતા પુત્રી વચ્ચે
ભયંકર યુદ્ધ એ તે એ પ્રેમી પંખીને કુર કેશરી આવી પહોંચતાં થએલું બેઠા
ખંડન.

રેબસા.

અંક બીજો સમાપ્ત.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો અરણ્ય—શનિદોર અરણ્યમાં રાણી ભાનુમતિનો હૃદયભે-
દક વીલાપ—રાજા કનકસીંહ અને રાણી બન્ને બેભાન, રાજા રાણીની એ
બીજા પરીસ્થિતી પર વીર કલ્યાણસીંહનો કારણભય પોકાર—અને,

“દશાના દોર દારણ દુર્દશાએ દુઃખનો દરીયા,

કસોટી કાળ કર્મ ભુમીમહી ય શંભુએ ભરીયો,

કંઈ આનંદ મંગલને કંઈ વજ્રપાદ અશ્રુનો,

હસે છે કાક વ્યક્તી ત્યાં રહે છે કોઈ વ્યક્તીઓ:—”

દશાના દારણ દોર સંખધી અસરકારક હૃદયાર—સીપાઈદ્વારા કુસુમ-કળા
કેદ થયાના મળેલા સમાચાર, બાદ રાણીને નીર્ભય સ્થાનમાં સેવા સુશ્રુષા
માટે કલ્યાણ લઈ જાય છે. તે દરમિયાને બેભાન થયેલા રાજા કનકસીંહના
હાથમાંથી હથિયાર છીનવી લઈ કૌટિલ્યસીંહ તથા કુરસીંહ કુટિલતાથી
તેને કેદ કરી લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૨ જે—નાયબ દીવાન ચક્રમસીંહની આઈસ—આ-
સના કારકુનોથી કંટાળેલા નાયબ દીવાન ચક્રમસીંહનું પટવાળા પર
રમખાણ—શરાબીતાનમાં ગુલતાન—નાયકાઓ સાથે નચાવેલાં નાયગાન, ચ-
પલાએ આવી ચલાવેલાં ચપલ ચક્રુખાણ સીંહલજ્જના કેસનું ધમસાણ
અને આખરે સીંહલ-ચપલાના કરેલા હસ્તમેળાપનું ઝૈરસપાણ—”

પ્રવેશ ૩ જે કેશરી છુવન—કરેલાં કોટી કુર કાર્યોથી કૌટિલ્યને યતો
આંતરીક પશ્ચાતાપ, કેશરીએ તેને કરેલી કેદ, કુસુમ કુમારને કેશરીના હુ-
મથી દેહાંત દંડની સજા, કલાવતી અને વન્દા દાસીને દેહાંત દંડની સજા
તથા ન્હાના કુમાર કીર્તિસીંહને પૃથ્વી પર પટકાવી મારતાં બાગીરથી
રાણીએ કરેલો ખચાવ—

પ્રવેશ ૪ થો જંગલ—સીપાઈઓ કુસુમ કુમારને મારવા જાય છે તે દર-
મ્યાન સાધુના લીબાસમાં વીર કલ્યાણસીંહ આવી પહોંચી ઉપદેશના
પ્રયંત મારથી તેમની મતી ફેરવી નાખે છે. સેતાનાનું સાધુઓના રૂપમાં
પરીવર્તન ચાય છે.

હનરોનાં ગળાં રેંસી, પ્રપંચી પેચમાં પેસી,
કતલ નીર્દોષની કરવી, બળી એ નોકરી કરવા.—૧
ત્યજીદઈ પ્રાણની પરવા, કદી જીએ અમે મરવા,
હતાં માલીક એ પરવા, બળી એ નોકરી કરવી.—૨
કરી પ્રાણા હુતી કરીએ, કદર જ્યાં થાય ના કંઈએ,
નીરંતર રોદણાં રડીએ, બળી એ નોકરી કરવી.—૩
પરાધીન પીંજરે પડાએ, પરીણામે રડી રહીએ,
ખુની થઈ વિશ્વે વીચરીએ, બળી એ નોકરી કરવી.—૪

વગેરે શબ્દોથી એવી અત્યાચારની નોકરી નહિ કરવા સખ્ત પ્રતીજ્ઞા લે છે
કલ્યાણસીંહ તેઓને તથા કુમારને લઈ ચેતાના ગુપ્ત સ્થાનમાં જાય છે.

બાદ કલા તથા વન્દાને લઈ મારાઓ મારવા આવે છે દીવાની બની

પત્ની પુત્રને શોધતી લાતુમતીને પ્રન્દાનો વીલાપ થાય છે. મારાઓને તેઓ દરગેર છે છતાં દુર હૃદયમાં દયા ન આવતાં તેઓ કૃપાળુ ચલાવે છે તેટલામાં શ્રીમતી લાગીરથી આવી સર્વેને બચાવી લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૫ મો જ્વેલખાનું—હન્મત દિવાની દશામાં જ્વેલખાનામાં કનક-સીંહ ! દયા અને સમયની બહીહારી સંખાંધી તેના સગળદ ઉદ્દગાર, કેશરીના પદ સંસાર, કનક-કેશરી વચ્ચેનો અંતીમ સંવાદ, કેશરી કનકને પોતાનું મસ્તક નમાવી શરણે થવા ફરજ પાડે છે. ત્યારે કનકસીંહ—“એક અવીનાશી સીવાય અન્ય કોઈને કનકસીંહનું મસ્તક નમશેજ નહી” એવા જવાબ વાળે છે. જેથી ગુસ્સે થઈ કેશરી તેને એકદમ કતલ કરવાના કુરસીંહને હુકમ કરે છે દરમ્યાન કુસુમ-કલ્યાણસીંહ વગેરે આવી પહોંચી કેશરી સાથે યુદ્ધ કરીને તેને ફેદ ફેદે છે. ટળસો.

પ્રવેશ ૬ ઠો ચપલાનું મકાન—ક્રીશોરની ચાહ જોતી કુંતલાના ચિરહોદગાર ક્રીશોર-કુંતલાનો સ્મુજ પ્રણય મીઠાપ-મખંડેટ વાંચતાં વાંચતાં સીંહલજ્જનું આગમન તે દ્વારા પિતાના મરણનું ક્રીશોરને પીછાણ-પીતા પાછળ પ્રાણ વીસર્જન કરતો ક્રીશોર અને ક્રીશોર પાછળ પ્રાણપ્રજ્જ કરતી કુંતલાને જોઈ ચપલાને ચમ્પેડી ગભરામણ-ચબરાક સીંહલજ્જ એક યુદ્ધિ અજમાવી, ક્રીશોર-કુંતલાના પ્રાણ બચાવે છે. અને ઉભયના હસ્તમીલાપ સાથે સીંહલજ્જનું “મતિશ્રી નાટ્ય પુરાણ...નું” પારાયણ સમાપ્ત થાય છે.

પ્રવેશ ૭ મો રાજદરબાર—કુમાર કુસુમસીંહને રાજ્યાસનપર બેસાડી પ્રજાજનોને રાજ્ય પ્રજાની ફરજ સહમજવી, આ અસાર સ સારથી કંટાળેલો કનકસીંહ સન્યાસ લઈ જવા નીકળે છે. કુસુમ કુમાર કેદીઓનો ન્યાય થતાં સુધી તેને રોકે છે પીતાની હાજરીમાં કુસુમ કેદીઓનો ન્યાય કરે છે. કૌટીલ્યસીંહને દેહાંત દંડની સજા ફરમાવવામાં આવતાં તેના અંતઃકરણના અપાર પશ્ચાત્તાપના શબ્દો સાથે કળાવતી રત્નુ થાય છે અને પ્રાણેશને વીનવી પીતાની સજાની ક્રિમા અપાવે છે. બાદ કેશરીને મારામ-

હુની સજ્જ કરમાવતાં તે અહાંકારી રાજા કઠાર ખાઈ આત્મઘાત કરી મરવા તૈયાર થાય છે દરમ્યાન તેના પીતા-મહારાજા હીરણ્ય બાહુનું રૂઢ અંત-રિક્ષે જણાતાં તેના પ્રભાને કેશરીને પોતાનાં કૃત કાર્યોનું જ્ઞાન થવાથી અપાર પશ્ચાત્તાપ સાથે પિતાની અસદગતી ટાળવા માટે કુમાર ક્રીરતિસીંહને પોતાની કુંદનપુરની ગાદી સોંપી મોટા ભાઈ કનકસીંહ સાથે નૈમિષારણ્ય-માં તપ આરંભવા નિશ્ચય કરે છે. દરમ્યાન ભાગીરથી, ભાનુમતિ તથા કુમાર ક્રીરતિસીંહ અને વ્રન્દાદાસી સાથે હાજર થાય છે નેમને જોઈ રાવના અંતરમાં હર્ષ થાય છે બાદ પ્રધાન કૌટિલ્યસીંહ પણ બનીગ્યનું જીવન પ્રભુ ભક્તિમાં ગાળવાની ઇચ્છાથી કુસુમ કુમારના હસ્તમાં કુમારી કળાવતીનો હસ્ત સોંપી વનવાસી સંન્યાસી થવા તૈયાર થાય છે. કલ્યાણસીંહને તેની સેવાની કદર કરી મુખ્ય પ્રધાનપદ-તથા વ્રન્દાના વંશજોને રાજા તિલકની સત્તા સોંપવા સાથે કુસુમ કળાના હસ્ત મેળાપ સાથે અમારા આ નાટ્ય પ્રયોગની સમાપ્તિ થાય છે.

ૐ શાંન્તિ ॥

ૐ શાંન્તિ ॥

કનક-કેશરી નાટકનાં મુખ્ય પાત્રો.

પુરુષ પાત્રો.

કનકસિંહ.....કુસુમપુરના ચક્રવર્તિ મહારાજ.

કુસુમસિંહ કનકસિંહની જુની રાણીનો કુમાર; કુસુમપુરનો યુવરાજ.

કીર્તિસિંહ.....કનકસિંહની નવી રાણીનો કુમાર.

કેશરીસિંહ.....કુંદનપુરનો રાજા, કનકસિંહનો સગો ભાઈ.

કૌટિલ્યસિંહ.....કુસુમપુરનો મુખ્ય મંત્રી.

કલ્યાણસિંહ... કનકસિંહનો વફાદાર સરદાર.

કુરસિંહ.....કુંદનપુરનો પ્રધાન.

કિશોર.....કુરસિંહનો પુત્ર.

ચક્રમસિંહ.....કુંદનપુરનો એકટીંગ નાયબ દીવાન.

સીંહલજી.... કુંદનપુરનો નિવાસી, એક પૈસાદાર ખવાસ અવળી
કળવણીથી અનેકો નકલી સુધારાનો સાર્થી પાછળથી
ચપલાનો થએલો પતિ.

તદુપરાંત—દરબારીઓ સીપાઇઓ મારાઓ વિગેરે.

સ્ત્રી પાત્રો.

ભાનુમતિ... કનકસિંહની નવી રાણી, કુમાર કીર્તિસિંહની સગી માતા.

ભાગીરથી... કેશરીસિંહની રાણી.

કળાવતી.....કૌટિલ્યસિંહની કુમારી, અને કુસુમકુમારની પ્રણયિની

ચપલા..... એક વિધવા ખવાસજી, પાછળથી અનેલી સિંહલજીની સ્ત્રી

કુંતલા.....ચપલાની વિદુષી કન્યા.

તદુપરાંત—સાહેલીઓ કંચનીઓ નાયકાઓ વિગેરે.

સ્થળ:—કુસુમપુર, કુંદનપુર, વિરામપુર નૈમિષારણ્ય અને તેની
નિકટનો પ્રદેશ.

કનક-કેશરી નાટકનાં ગાયનો

નાન્દી—મંગળાચરણ.

આજાઓ—

૧

વંદુ વિમળ વિશ્વારામ
જયશ્રીરામ, જયલલામ, રાજુવરામ પરશુરામ
ન્યારી ન્યારી કૃતિ નીરખી સ્યામ.....વંદુ
નલ, નગ, નદ, નક્ષત્ર નામ
વિશ્વ વારિધિ વિમળ ધામ

અજર અમર હર જગધર હર હર પ્યારા અનિરામ...વંદુ

કુંચનીઓ—

૨

નીરે નીધપમ પધગમ પરે ગરે રેગ પધનીમ
પધગમ પરે ગરે નીસા... ..

સાનીધનીરે સાનીધનીરે ગપરે ગપ

ધનીધપગરે સાનીસા

તનન તનન દીમ નાદીર દીર દીમ દીમ નત નત નન તન

દારે દારે દીમધે તનનનધે તન અલી લીલીમ

ક્રીતિ કમલ પ્રપુલ્લ રહો યાવ અંદ્ર દીવા કરૌ.

નેક ટેક નૃપવર શક્તિ દિન પ્રતિદિન દિગુણીડો

ગેતીર કીટ તકતા કતાં ગેગે દીન નગ ધેતા ગીન તરાનધા

દીના ક્રીટીત ગેતીર કીટતક તકીટધા—(૨)

ભાનુમતિ—

૩

પિયુજ પ્રાણ પ્યારા પધાર્યા પ્રેમાળ
 અંતરના લાલ રસિક રસીયા રસાળ.....પિયુજ૦
 વસંત વિશ્વે ંહાલા વિરહી વિહરીયા
 આવો હૈયાના હેતે હિંચોળું હું લાલ...પિયુજ૦
 કથની વિરની કહું કંઈ વરણવી
 પ્રણમું પાચે પડું પ્રિતમજી લાલ.....પિયુજ૦

કનક ભાનુ—

૪

કનક—“ શાણી તું મહારી છે પ્યારી મુખકારી સત્તારી
 ગોરી ગુણશાણી ગુલબર
 ભાનુ—“ છોટોજી હાથ મુજ સાથ તજો એવી વાત
 બીજીને બતાવો પ્યાર—”...શાણી૦
 કનક—“ ના રીસાવો શાણી આવો ”
 ભાનુ—“ દુર જાઓ ના સતાવો. ”
 કનક—“ શાણી સુબાણ માનિની માન ”
 ભાનુ—“ જી ન જાવો.....શાણી૦
 ભાનુ—“ જાઓ જીવન મન મુઝાયે
 છોડી દો ચમકાશે બાંચે ”
 કનક—“ જાઓ જીવન મન મુંઝાયે
 તો ન પડશે ફરીથી પાચે. ”
 ભાનુ—“ ના જાઓ જીઆવો, રીઝાવો મનાવો
 આતમદારા દીલદાર ”.....શાણી૦

અપલા—

૫

હાંરે કોને કહેવી વિધવાની આવી વિપત્તિ
 વિધવાની વિપત્તિ વિધવાને વિતતી.....હાંરે કોને
 વિધવા વનિતા વિહારી વિનાની
 સ્વામી વિનાની બળી જીંદગાની.....હાંરે કોને
 સંસારનાં સુખ વૈભવ સંપત્તિ
 વિધવા સ્ત્રીને મન હોળી સળગતી..... હાંરે કોને

અપલા—

૬

“ ચિત્ત ચાર છા ચકોર સઘુણાજી શામળા
 લટકાળાજી વાડુ લહેરી લાલાજી વાડુ
 કરી કુંતલાનું કામ બહેલા વળજે વિરામ ”
 સિંહલજી—“ રસીલી રામા લોળી લામા કારી કટાક્ષની તે
 મારી કટરીયાં, અહા ખ્યારી મારી કટરીયાં

કંચનીઓ—

૭

શરાબે અરગવાનીસે પયાપય જામ ભર ભરદે
 તેરે કુરખાન અયસાકીં નશેમેં મસ્ત કર કરદે
 પીલાકર મય ભુલા દેતા હય દીલસે ગમદો આલમ કે
 તેરે કદમે પેંસાકીરંદ કયું કર સરન ધર ધરદે
 શરાબે નાજકી તારીફ કયા હે હમસે અયકામીલ
 મીટાકર બે ગમીકો શાદ ગાની દીલમેં ભર ભરદે

કેશરી—

૮

સમશેરો અમકાવી શત્રુને હંફાવી જીતી સંગ્રામ
 ક્ષણ ભરમાં રણ સ્થળમાં અરિદળમાં સર્વેના મુકાવી માન

શત્રુ દળને જઈ સધ નમાવે બલીમ બુદ્ધમ જમાવે જમાવે
બહાદુરી બળને બતલાવે પુરી કરી ખુવારી
સૃષ્ટિ આ સારી ધ્રુજવી ભારી જીતે સંગ્રામ

કળાવતી—

૯

મનહર મુદલર મધુની મીટ માંડી નેત્ર ત્રાસ્યાં

પ્રિય પ્રાણ તોય ન આળ્યાં

વિરહી વિપલ પણ ભુગ સમ જાયે

અંતર પ્રિય વીણુ અતિ ગભરાયે

તનમાં મનમાં લાગી લાહ્ય પ્રજ્જળે કાયા.....પિયુઠ

શરદ ચંદ્રિકા સુહાય શુભ કેવી ખીલી

વળી વનવાટિકામાં વૃક્ષલતા કેવી ખીલી

કળી કુમળી કુસુમની કાન્તિવાળી કેવી ખીલી

મૃદુ યોવનની બહાર મહારી તેવી ખીલી

—વિરહી વિપલ—

કળાને સાહેલીગા—

૧૦

સા—“ વાહ વાહ નાનકડી નાબુક નાર

શરમાતી ના ચાલી આ સાહેલી ”

ક—“ જાઓ સત્તાવે નહિં નાહક બનાવે

જાણી જાણી ટળે અહિંથી જહેલી ”

સા—“ આવે રસીક વર જો અલખેલી

મીટ માંડી રહી જ્યાં મદ્યેલી ”

ક—“ પત્થર પ્રતિમા સમી જણાવે

નાહક શાને મહેને બનાવે ”

સા—“ જાણી રંગીલી રસીલી છળીલી ”

ક—“ વૃથા શાને બનાવો શરમીલી ”.....વાહ વાહ૦

કુસુમ—

૧૧

પ્રાણથી પ્યારી, સરલસારી, મૃદુમુરલી,
જીગરે જડી ગઈ, જડી ગઈ હાં—”

કળા—“અલબેલા આંમ આવો, રસીલાજી રીઝાવો
મીઠો અણુમોલી મીલાવો, ઉર્મિ અંતરની છલકાવો
સ્વાતિક જળ વિણ આતક જયમ હું તલપું છું
પ્રિય પ્રાણ વિના—”

કુ૦—“ કુરબાન સદા નિજ પ્રાણ કરે,
પ્રણયિ પ્રણયિની પરેજ મરે ”

કુંતલા—

૧૨

જંગ જોબનનો જાલીમ જમાવું હું
મન મોહનને માનથી મનાવું હું
પ્યારા પંખીજી પ્રેમ પિંજરે પુરી દઉં.
મારી નયન બાણ એ અબાણ્યાને વિંધી દઉં
જુલું હું જુલાવું ડોલાવું યૌવનનો ખહાર હું—જંગ૦

કુંતલા—

૧૩

મળજો જરૂર માણીશું મોહન મારા
પ્રેમી પંખીજી પ્રેમ કુંજમાં પ્યારા...મળજો૦
આનંદ આનંદ આજ અતિ મહારે
પ્રેમ અમૃત રસ રેલોએ પ્યારા—”

દિગોર-લોલાવી લાલને લેતી તું લલનારે

પ્યારી પંખિણી તેં પ્રેમબાણ માર્યા ” મળજો૦

ચપલા—ગેટ ખાઉં ગમાર, ચલ હુન્ન્યા ચમાર;

બ્યલીચાર કરનારને ધિક્કાર છે,

સીંહલજી—“આઈ એમ જેન્ટલમેન વૃથા બોલે છે વેણ;

લાયબલ કેસ કોરટે જનાર છે.....ગેટ—

સુરત સુંદર છે, બંદા વીર નર છે, ”

ચપલા—“શું શું તું નર છે? નાના ખચ્ચર છે.

બુરા કામી કુકર્મી ધિક્કાર છે.

સીંહલજી—“બંદા તારા માથાના સરદાર છે”...ગેટ

કેશરીને તેનું સૈન્ય— ૧૫

હાં જંગી શેરો શત્રુને ચોતરફ ઘેરો

લશ્કરને આગળ ઘેરો ઘાલીને સંગ્રામે સર્વેને દળે

સમશેરો જોરદાર ચમકાવો તેજદાર

દુશ્મનનો કારખાર મીલાવો ખાકસાર—હાં જંગી

દેખાડો જોર દોર શત્રુઓ ગોર ગોર

શરમાવી શત્રુ દોર જમાવો જંગી જોર—હાં જંગી

અંક પહેલો સમાપ્ત.

અંક બીજો.

ભાનુમતિ—

૧૬

ભયંકર ભવરણ ભીતિ પ્રદ ભાસે
 રાજ નિવાસી થઈ હું વનવાસી
 થાય શુન્ય આ હૃદય દુઃખથી તવાઈ
 વિધીયે દશા કીધી થયાં સુખ ન્યારાં
 વિપત્તિઓ સહુ ક્યારે ટળે ?
 જીવન ખાફે લાગે પ્રિયજન વિણ હવે—

કનક—

૧૭

પ્રભુથી પ્રાપ્તિ સુખની જ્યાં ત્યાં પણ દુઃખની ઘડી
 વિવાહો તસવ થતા જ્યાં ત્યાં જણાયે મૃત્યુની ઘડી
 આવતી આફત વીર મરદ પર
 નામરદો પર આફત ક્યાંથી ?

ખોટ ખરાબા સખીજન ઉપર

કંબુસ જન પર જહેમત ક્યાંથી ?

ચહલુ ખને છે ચંદ્ર સુરજથી

તારલીઓની શકિતજ ક્યાંથી ?

પ્રજ્ઞા—

૧૮

રથકું રાતદીન રાત વિભુ દયા ધર

કિરતાર કૃપા કર

ભટકું ભયાનક ભવસરે ભૂધર દયા ધર—કિરતાર૦

છ માસનું સંતાન છે આ હાલ નજર ધર—કિરતાર૦

ભમું છું મહાવરી બની હું કંદરે કંદર—કિરતાર૦
મેળાવ મહારાજને મધવેશ માયાકર—કિરતાર૦

ભાવુ—

૧૯

મેળાવો કોઈ માયાળુ મારો લાલ,
બાલુડાને નીરખે નયન કયા ?
હાય કોને હું સુણાવું રે બુરા હાલ—મેળાવો
દિમ્મત હેંડે ના રહ, હૈયું ફાટી જાય,
આફત આ સહેતાં અરે, તનડું ત્રાસી જાય
ક્યાં શોધું ! ક્યાં પામું ! રે મારો લાલ—મેળાવો

હંતલા—

૨૦

દીક દીધી ઠોઠી પ્રાણ પ્યારા, નયનના તારા,
વારી બહિં જીવન મુજ પ્રાણ,

શાણુ શોખીલા શ્યામ મારા—દીક

કિરતાર—“ દીપકશી દીપતી દારા હું પતંગ પ્રાણી છું,
પ્રિયા તું બંસરી ને હું કુરંગ પ્રાણી છું. ”

હંતલા—“ નહિંજી નાય તમે નરવર હું નારી છું.
પ્રભુગમ પ્રાણુ તમે પામર હું નારી છું
વાહજી દીલદાર વાહ વાહ—

કિરતાર—“ મધુરી મુરલી તું હું પતંગ પ્રાણી છું.
દેવીતું દેવીદારા હું મનુજ પ્રાણી છું. ”

હંતલા—“ મિયુ પોપટ તમે પ્રિય પ્રાણુ શુદ્ધી નારી છું
દયાના દેવ તમે એ દેવળી હું નારી છું ”

કિરતાર—“ વાહજી સુલભર વાહવાહ—દીક

નાયકાઓ—

૨૧

પિયરવાડી પ્યારી સ્વામી છબ ન્યારી ન્યારી ન્યારી
 સુધ બુધ ખોકર ભઈ હું ખાવરીયા
 સાંવરે તોરી દેખકે સુરતીયાં
 રંગીલે રસીલે મનહર તોરે નયન
 દેખે બિન આવે નહિ મોહે સુખ ચયન
 તલસાવે મોરા બુધા લલચાવે મોરા બુધા

કળા—

૨૨

બુધન વિશ્રામ લ્યો, એવી નકામી વાત વિસારી
 કદી સુખ તો કદી દુઃખ છે, વિરંચીની કૃતિ ન્યારી
 કુળ-કળાખ્યારી પ્રિયા મારી ખરે ન્યારી કળા તહારી
 મૃદુ મુર્તિ મનોહારી મને કીધો તે આભારી
 કળા-નખોલો નાથ એ વેણો લવોલવની હું દાસી છું
 પ્રભુ પ્રિય પ્રાણ મહારા આ પ્રભુની હું ઉપાસી છું
 અંક બીજો સમાપ્ત.

અંક ત્રીજો.

કનક—

૨૩

ખ્યારી પ્રમદાને પ્રભુજી બચાવોરે
 સલુણી સતીને નહિ સતાવોરે—ખ્યારી૦
 ચંદ્રવદની ચાફકાન્તિ ચતુરાને બચાવોરે
 સુંદરી સુલગા સતિ અહા ! પ્રિયપતિની છે અતિ
 ખ્યારી૦

સિંહ-ચપલા—

૨૪

ચાલો ચાલો રસીક રમાવર પુણું પાય તમારા
 માનસ સરના રાજ હંસ થઈ મુક્તા કળને ચરશે
 દેવ હૃદય વસનારા મહારા—ચાલો૦
 સીં—ધન્ય દીવસ છે આજ અમારે
 ચ૦—પ્રેમી પતિ અબજાને તારે
 સેવા સ્વીકારીને પાપ નિવારે
 સીં—નીશદિન ચાહુ પ્રાણુ—ચાલો૦
 કેશરી—

૨૫

આજ ગઠ વિપત્તિઓ વણસાઈ
 કમં ગતિ મહારી ન્યારી ન્યારી ખ્યારી ખ્યારી
 છળ બળથી કીધીજ સવાઈ
 ઉરની ઉમેદ પુરી કીધી કળબળમાં
 કીર્તિ; દીપ્તી, શક્તિ, ને શ્રી મળ ગઈ અપાર
 વિજયની વધાઈ—આજ૦

કુસુમ—

૨૬

દશા થઈ આ રી પ્રભુ મ્હારી
 અલગ થઈ અલખેલી ખ્યારી
 કળા થઈ મઈ શશીથી ન્યારી
 થયો કુર આમ વિધી શું કામ ?
 વિધાતા તુજ કૃતિ છે ન્યારી થઈ ખ્યારી.....દશા૦
 જગધર જમહર તુંછે પાલક ટાલક સૌનો
 મુજ પર કર દયા, વિભુવર કરતું મયા, દીનદાસ આ,
 વિશ્વાસાર, વિશ્વાધાર, વિશ્વમાં વસી રહેનાર...દશા૦

ભાગ—

૨૭

ક્યાં મળે પ્રાણ જીવન ખ્યારા
 ધરણીએ સુત ક્યાં છે મ્હારા
 પ્રભુ ભકત વત્સલ કાં બિરદ ચુકે
 થઈ ધર્મ પુરંધર ધર્મ ચુકે
 સ્વામી સુત મેળાવો મ્હારા—ક્યાં૦

કનક—

૨૮

જીવન પલટાઈ જાવાનું ખરે અંતે ખરી જાવું
 એથી બહેતર છે આખર કે ભલાઈમાં મરી જાવું
 કલેવર ખાકથી નિપજ્યું ખરેખર ખાક થાવાનું
 વિરાગી રાગી કે ભોગી ભલા ભુંડાને જાવાનું
 વૈરાગિમાં પ્રજ્જળવું એ ખરેખર હોળીમાં બળવું
 દીલી કાળી લઈ ફરવું ભલું એથી અધિક મરવું

કુંતલા- ' છેડો છેડો પિયુગ કર છેડો

શરમાવો ના ભોળીનાર

કિં- ' અલખેલી રંગીલી તું છે ખ્યારી "

કું- " છે ન્યારી પ્રીત તમારી છેડોજી દીલદારી

વિલાસી, હુલાસી, લાલાજી, જાઓજી—છેડો—

કિં- " મીઠી મુર્તિ આ તહારી ઠસી ગઈ દીલમાં

વસી તન મનમાં "

કું- " તન અતિ છલકાય મન મલકાય અંતર માંદ

કંઈ કંઈ થાય, મદન વ્યથાય—છેડો

સીંહલ ચપલા અને કિશોર કુંતલા ૩૦

થઈ ગઈ સઉની શાદી થાતી મટી બરબાદી

આતો બની આબાદી મજા પુરી થઈ છે આજ

ઠીક ભેડી મળી હાં પ્રણય કળી ખીલી

નાચો ગાવો આવો ધુમ મચાવો ને આપસમાં આજ

સર્વે—

૩૧

વિજય જય જય વિશ્વે વરત્યો

સુખ કુળ માતંડ પ્રગટ્યો

શ્રીપતિ શ્રીકાર કરજ્યો

કિરતાર, પાલનહાર, ગુણુઆગાર, સૌ સુખ સારતું

તુંહીજ્યોતિ, તું વિભુતિ વિશ્વમુર્તિ પ્રાણુખ્યારા

સર્વ સાક્ષી સાથી ન્યારા—વિજય૦

શાન્તિ:

શાન્તિ:

શાન્તિ:

જાહેર ખખર.

અમારી કંપનીના નીચલા નાટકોનાં ગાયનોની ચોપડી ત્યાં અમારે મુકામ હશે ત્યાંથી નીચલી કિંમતે વેક મંગાવ્યાથી મળશે.

ચોપડીનું નામ.

કિંમત.

મિલ્લમંગળ ઉર્ફે સરદાસ.....	૦—૨—૦
શ્રી ભક્તિવિજય	૦—૨—૦
મુરેખા હરણ	૦—૨—૦
નાગર ભક્ત	૦—૨—૦
નીલમ માણેક.....	૦—૨—૦
મનહર-મેના	૦—૨—૦
યોગકન્યા	૦—૨—૦
મહાચેતા-કાદમ્બરી.....	૦—૨—૦
ગજની-ચંદ્ર	૦—૨—૦
જોહરે શમશીર	૦—૨—૦
શ્રી જયમતી.....	૦—૨—૦
માતૃપીતૃ ભક્ત પુંડરીક.....	૦—૨—૦
ઉર્વશી-પુરુવા	૦—૨—૦
લોચલ પદમણી	૦—૨—૦
જેસલતોરલ.....	૦—૨—૦
ગીરખલ વાદશાહ.....	૦—૨—૦
ચંદ્ર પ્રભા	૦—૨—૦
પ્રવીણસાગર.....	૦—૨—૦
કનક-કેશરી.....	૦—૨—૦
પીપાભયત	૦—૨—૦
રાજલીલા	૦—૨—૦

